

Introducció

L'any 2021 és el moment que he escollit per completar el tríptic iniciat amb *La raison du plus fort: plaidoyer pour le fédéralisme multinational*¹, que es va publicar en 2007, i *L'Âge des incertitudes: essais sur le fédéralisme et la diversité nationale*, publicat el 2011². La dècada de 2020 podria ser un període propici per a l'adveniment d'un federalisme multinacional a nivell internacional. Atesa la incomoditat creixent de les grans potències i dels organismes internacionals davant la creació de nous Estats, una via que podria explorar-se seriosament és la que mena al federalisme multinacional.

Les grans tensions socials que caracteritzen les relacions d'algunes comunitats polítiques que evolucionen dins d'Estats plurinacionals exigeixen una atenció especial. Em venen al cap exemples com Etiòpia, que va esdevenir pionera

¹ Alain-G. Gagnon: *La raison du plus fort: plaidoyer pour le fédéralisme multinational*, Québec Amérique, Montreal:2008. Aquest llibre va ser publicat per primera vegada per l'Institut d'Estudis de l'Autogovern de la Generalitat de Catalunya l'any 2006 amb el títol *Més enllà de la nació unificadora: al·legat en favor del federalisme multinacional* (trad. Joan Casas). El llibre va rebre el Premi Josep Maria Vilaseca i Marcet, reconeixement que porta el nom del primer director de l'Institut.

² Alain-G. Gagnon: *L'Âge des incertitudes: essais sur le fédéralisme et la diversité nationale*, Les Presses de l'Université Laval, Québec:2011. N'hi ha traducció al català: Alain-G. Gagnon: *Temps d'incertituds. Assajos sobre el federalisme i la diversitat nacional*, trad. Anna Joan Casademont, Afers/PUV, Catarroja-València:2012.

a l'Àfrica per adoptar la via del federalisme plurinacional; l'Iraq, que va instaurar mecanismes associats al federalisme; o, fins i tot, al cor d'Europa, Espanya, que busca allunyar-se del seu model *sui generis* d'Estat de les autonomies. També a Europa, la sortida del Regne Unit de la Unió Europea expressa el malestar d'alguns governs davant la pèrdua de la sobirania a nivell estatal.

Les darreres dècades han palesat que l'experiència canadenca i quebequesa ha tingut una influència cabdal en les formes de gestionar la diversitat nacional i comunitària a nivell internacional. Actualment, és impossible consultar els treballs dels principals autors en els camps de la filosofia política, del dret o de les ciències polítiques sense topar-se amb nombroses referències a autors canadencs i quebequesos.

L'estudi del model de gestió de la diversitat nacional al Quebec i al Canadà és un tema present en els grans debats polítics i socials d'Alemanya, Bèlgica, Espanya, el Regne Unit, el Magrib, la major part dels països del Pròxim Orient i de l'Orient Mitjà, el Sud-est asiàtic, la Xina, Indonèsia, el Japó i moltes altres nacions. Només cal pensar en les anàlisis que es desprenen de la publicació de la *Consulta relativa a la secessió del Quebec*³ o en l'aparició de l'informe de la Comissió sobre les Pràctiques de Conciliació relatives a les Diferències Culturals, més coneguda com a Comissió

³ N. dels T.: Al web de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics es troba la traducció de l'original (*Renvoi relatif à la sécession du Québec*) al català. El traductor n'és Ricard Gené Casals, advocat col·legiat a l'Il·lustre Col·legi de l'Advocacia de Barcelona amb el núm. 15.445 i traductor. Com s'esmenta en la versió traduïda al català, es tracta d'una «traducció feta partint de la versió en francès, però tenint en compte també la versió en anglès». El traductor mateix hi afegeix: «Davant l'opció de traduir el terme francès *renvoi*, o l'anglès *reference*, per *remissió* o *consulta*, hem optat per aquesta segona forma per la idea que expressa de tramesa d'una consulta a un òrgan determinat, amb la finalitat que aquest expressi una opinió consultiva sobre allò que se li planteja. En aquest cas, la consulta tenia per objecte conèixer el parer del Tribunal Suprem del Canadà, actuant en funcions de Tribunal Constitucional, sobre si el marc legal intern i l'internacional permetrien al Quebec fonamentar un dret de secessió unilateral.» Vegeu el text complet traduït al català en l'adreça següent: https://blogs.iec.cat/scej/wp-content/uploads/sites/22/2017/09/Consulta-relativa-a-la-secessió-del-Quebec_def.pdf

Bouchard-Taylor⁴. Sens dubte, es tracta de dos moments àlgids de la vida política del país, i cadascun va tenir àmplies repercussions en els debats públics. Més concretament, les anàlisis que s'han fet tant de la *Consulta* com de l'informe Bouchard-Taylor han servit d'eina als responsables de la presa de decisions dels Estats que s'enfronten al repte de conciliar les diversitats nacionals que els constitueixen. Ho veiem en exemples com Espanya, on el govern central s'ha entossudit a negar al govern català el dret de consultar lliurement la seva població sobre el seu futur polític; i també ho veiem, de manera menys agressiva, en l'oposició dels governs de Theresa May, i posteriorment de Boris Johnson, a permetre al govern escocès celebrar una consulta popular en un moment on les negociacions sobre la sortida del Regne Unit de la Unió Europea s'eternitzaven.

A tall d'obertura d'aquesta monografia, vull fer un breu apunt sobre la contribució dels membres del Grup de Recerca de les Societats Plurinacionals (GRSP, per les seues sigles en francès) a la construcció de comunitats plurals i pluralistes, així com a l'adveniment d'una vida democràtica oberta a la deliberació i als intercanvis intercomunitaris. Els membres d'aquest equip, que dirigeixo des de la seva fundació la tardor del 1994⁵, sempre han posat el seu co-

⁴ Vegeu: <https://www.mce.gouv.qc.ca/publications/CCPARDC/rapport-final-integral-fr.pdf>.

⁵ Els membres fundadors de l'equip són Dominique Arel, Alain-G. Gagnon, Guy Laforest, James Tully i François Rocher. Al llarg dels anys, diversos investigadors s'han incorporat al GRSP; i en molts casos aquest s'ha convertit en el seu principal grup científic. Els politòlegs, juristes i filòsofs José Woehrling, Dimitrios Karmis, Geneviève Nootens, André Lecours, Pierre Noreau, Jocelyn Maclure, Eugénie Brouillet, Johanne Poirier, Geneviève Motard, Martin Papillon, Antoine Bilodeau, Dominique Leydet i Luc Turge s'hi han unit en els projectes i sol·licituds de subvenció al Consell de Recerca en Ciències Socials i Humanitats i al Fons Quebequès de Recerca, Cultura i Societat (anteriorment FCAR). Cal subratllar les aportacions de dos investigadors del GRSP: Stéphan Gervais en va ser membre des del 1994 fins al 2003 (període en què la Universitat McGill acollia l'equip) i Olivier De Champlain va agafar el relleu ràpidament després del trasllat del grup al Departament de Ciències Polítiques de la Université du Québec a Montreal quan es va crear la Càtedra de Recerca del Canadà en Estudis Quebequesos i Canadencs l'any 2003.

neixement al servei de nombrosos països, líders públics i organitzacions internacionals. Tots ells han fet grans contribucions a una sèrie de temes d'actualitat i han abordat reptes socials de gran magnitud. Subratllo que l'equip aplega investigadors de diverses procedències (política canadensa i comparada, filosofia política, dret) els treballs dels quals se centren en qüestions relacionades amb la diversitat nacional en les societats liberals i democràtiques. Els treballs més recents han tractat el nacionalisme majoritari (2003-2008); les dinàmiques de confiança i de desconfiança en les societats plurinacionals (2008-2013); i, des del 2014, els membres de l'equip s'interessen particularment per les qüestions relacionades amb el constitucionalisme i la política constitucional en els Estats plurinacionals, és a dir, per les dinàmiques polítiques relacionades amb les reivindicacions de reforma constitucional. Aquest projecte cerca explorar les diverses temptatives de canviar la constitució per transformar les regles del joc polític i, de vegades, el funcionament mateix de l'Estat. El projecte actual, en el qual s'inscriu aquesta anàlisi, té com a objectiu explorar tres vies d'investigació: 1) la qualitat de les propostes de reforma constitucional presentades pels actors polítics en les democràcies multinacionals; 2) els elements que condicionen la naturalesa de les deliberacions i les formes de mobilització al voltant de les qüestions constitucionals; 3) l'impacte d'aquests processos i accions en els esforços de reforma i aprofundiment de l'exercici democràtic. Aquestes investigacions prendran com a base els treballs produïts en el camp dels estudis comparats i diversos estudis de cas entre els quals es troben, principalment, els d'Escòcia i el Regne Unit, Catalunya i Espanya, i la dinàmica Quebec-Canadà, així com les relacions entre els pobles autòctons⁶ i els diferents nivells de govern de la (Con)federació.

En termes generals, la programació del GRSP s'estructura en tres eixos. El primer eix proposa una reflexió sobre els fonaments normatius de la política constitucional i

⁶ N. dels T.: L'expressió «pobles autòctons» fa referència al conjunt de pobles establerts en el territori que actualment constitueix el Canadà abans de la colonització britànica i francesa.

l'impacte de les idees (autodeterminació interna i externa, recerca de justícia i estabilitat, recerca d'equilibri entre els drets individuals i els drets comunitaris, etc.) en l'evolució del constitucionalisme. Els projectes que duen a terme els meus col·legues actius en aquest eix pretenen: 1) destacar la importància dels drets en el context de l'adveniment del constitucionalisme liberal; 2) identificar els problemes contemporanis de deliberació en contextos plurinacionals; i 3) aprofundir en la teorització de la política constitucional. Els investigadors associats al segon eix de recerca estudien les institucions polítiques que estructuraven les reformes constitucionals i el paper dels diferents actors polítics. Paren especial atenció als processos de desenvolupament de les dinàmiques constitucionals i aprofiten al mateix temps l'anàlisi comparativa a llarg termini (contextos institucionals, interessos implicats i idees polítiques en tensió). Pel que fa als investigadors agrupats al voltant del tercer eix, dediquen les seves anàlisis a la influència del dret (constitucional i internacional) i a l'ús polític del dret en els processos de reforma constitucional. Les recerques dutes a terme al si d'aquest darrer eix se centren principalment en la contribució de les constitucions al benestar de la població i en la importància del fenomen de la judicialització de la vida política.

El meu projecte de trilogia esmentat més amunt s'inscriu en el marc dels treballs duts a terme pels membres del GRSP, la qual cosa explica el meu reconeixement i el meu deute acadèmic vers els membres del grup, que han compartit generosament i acceptat obertament aportar les seves idees i visions del món al llarg d'una vintena d'anys. Desitjo que aquest diàleg continuï i se segueixi nodrint d'interlocutors amb idees riques i diverses.

Dins el GRPS, el meu treball s'ha centrat en la creació de les condicions favorables per a la instauració del federalisme multinacional als països on la diversitat nacional constitueix l'actiu polític a partir del qual l'Estat sobirà ha fundat la seva legitimitat.

En *La raison du plus fort: plaidoyer pour le fédéralisme multinational* he intentat posar en relleu els aspectes nor-

matius que sovint es descuren en els treballs dels especialistes en estudis federals, en què l'enfocament es limita moltes vegades a les consideracions empíriques, tècniques i descriptives, poc propícies a donar veu a les poblacions minoritàries que evolucionen dins dels Estats sobirans. Així doncs, és essencial comprendre les tradicions al si de les quals evolucionen els Estats, així com els principis sobre els quals es fonamenten les seves accions. Aquesta dimensió és sovint bandejada per aquells que exerceixen el poder en els Estats federals. Per aquest motiu, és important tornar a avaluar les nostres maneres de veure i de fer, ja que en cas contrari disminuirà la legitimitat de les elits polítiques en posició d'autoritat. Per a aconseguir la consolidació i la generalització de les pràctiques polítiques democràtiques és necessari actuar ara. És pensant en aquests objectius que he escrit aquest llibre.

CONTRIBUCIÓ CIENTÍFICA AL CAMP DEL CONEIXEMENT

La principal contribució de *La raison du plus fort* rau en la introducció dels principals elements normatius de les filosofies liberals contemporànies per a obtenir el reconeixement (Tully 1999a) de les comunitats i el seu empoderament dins de grups més grans. El respecte a aquests elements normatius de justícia, igualtat, llibertat, fraternitat i solidaritat té com a objectiu garantir als estats estabilitat i, sobretot, durabilitat, la qual cosa assenta la seva legitimitat. En aquest volum també vaig tractar de posar en relació tres grans principis que es troben en el centre de l'acció política: el principi comunitari, el principi igualitari i el principi democràtic. Cadascun d'aquests principis es planteja per separat tenint en compte si la federació ha optat per la via plurinacional⁷ o la via territorial com a referència principal per a l'assignació de recursos i el repartiment de poders.

⁷ Utilitzaré les nocions de «federalisme multinacional» i «federalisme plurinacional» de manera intercanviable al llarg d'aquest assaig. Entre els pocs autors que distingeixen aquestes dues formes hi ha Michael Keating. Segons Keating, «l'Estat plurinacional constitueix una extensió del

En el cas canadenc, la nació majoritària s'ha mostrat generalment reticent a donar suport al principi comunitari i, no obstant això, ha admès que el Quebec podria recórrer al ple exercici del principi democràtic durant episodis de gran tensió política. En trobem alguns exemples: la celebració del referèndum del maig de 1980 sobre la sobirania-associació; la consulta popular sobre el projecte d'un acord constitucional el 1992 (projecte de Charlottetown); i el referèndum d'octubre de 1995 en relació a la proposta de sobirania-associació⁸. En el cas belga, des de principi dels anys setanta del segle passat els actors polítics han estat partidaris d'acceptar el principi comunitari (Van den Wijngaert 2011), alhora que s'ha intensificat la capacitat de l'Estat per a compartir i ampliar la sobirania en les relacions internacionals (Paquin, Beaudoin, Comeau, Lachapelle 2006) i s'ha buscat —en el cas de la pròspera comunitat flamenca— esquivar el principi d'igualtat en l'àmbit de la seguretat social (Béland i Lecours 2008, 2012).

Les trajectòries seguides per Bèlgica i Canadà són sorprenents perquè, tot i que han adoptat camins diferents, han viscut moments significatius de tensió política durant el darrer mig segle, encara que per raons molt distintes. L'estudi comparatiu que vam fer Dimitrios Karmis i jo a mitjan anys noranta del segle passat, quan Bèlgica i el Canadà buscaven, una vegada més, una solució per a l'estabilitat de l'Estat, va posar de manifest que formes diferents d'ajust constitucional poden menar a resultats similars. En el cas de Bèlgica, els actors polítics han afavorit la divisió cultural i lingüística per reduir els contactes entre les comunitats polítiques, mentre que al Canadà el govern central no ha deixat mai de donar suport a mesures «universalitzadores»

concepte de plurinacionalitat, la qual cosa fa referència a l'existència de múltiples comunitats polítiques més que a un únic *demos* unitari (Keating 2001c, p. 78)», mentre que l'Estat multinacional vol ser l'expressió d'«un Estat complex on coexisteixen diverses comunitats identitàries i d'interessos» (p. 64). Aquesta distinció és rellevant taxonòmicament però de poca utilitat en aquesta investigació, ja que la meua anàlisi se centra en els *demos* —els subjectes polítics— i no en les identitats implicades.

⁸ Per a una anàlisi detallada, vegeu Guénette i Gagnon 2017, pp. 110-117.

pel que fa a l'establiment de programes socials, programes d'atenció sanitària i altres iniciatives. Malgrat tot, els resultats obtinguts han estat similars: una major fragmentació identitària. En ambdós casos, les decisions preses han alimentat processos de desconnexió identitària, ja sigui per un excés d'universalisme o per massa especificitats o particularismes (Karmis i Gagnon 1996, pp. 435-468).

El segon treball d'aquesta trilogia, titulat *L'Âge des incertitudes: essais sur le fédéralisme et la diversité nationale*, adopta una posició més filosòfica. Vaig intentar moure els actors polítics i socials a replantejar-se el funcionament de l'Estat i l'assignació de les principals funcions sobiranes, tenint en compte les expectatives i les necessitats expressades per les nacions minoritàries dins dels Estats plurinacionals. Es tractava, doncs, d'exigir als Estats, tal com s'han constituït al llarg dels anys, que repensessin els pilars sobre els quals reposen les relacions de poder per tal de satisfer les necessitats d'afirmació nacional de les comunitats polítiques en l'origen del pacte constitucional. D'aquest segon treball es desprenen dues idees principals: d'una banda, que el nacionalisme liberal —sens dubte més que qualsevol altra expressió del liberalisme— porta implícites les característiques essencials per tal d'establir pràctiques més democràtiques i, d'altra banda, que l'ideal federal només es pot realitzar al si de les democràcies liberals que han assolit la fase més avançada.

En certa manera, es tractava de respondre a les nombroses crítiques que s'havien plantejat sobre els perills que el nacionalisme representaria per a les societats contemporànies. Tanmateix, en la línia de la posició defensada per Yael Tamir en el seu imponent llibre *Liberal Nationalism*, és important conciliar els conceptes de nacionalisme i liberalisme, sobretot perquè els dos s'inspiren en les mateixes fonts (Canovan 1998, pp. 237-253). Aquest enfocament interpretatiu permet anar més enllà de les teories clàssiques del liberalisme heretades de la Il·lustració i impulsar un nou corrent de pensament humanista (Todorov 2008). La formulació més completa d'aquestes teories clàssiques del liberalisme es troba sens dubte en les anàlisis acadèmi-

ques de John Rawls produïdes des de principi dels anys setanta del segle passat⁹. Tamir afegeix un element essencial a aquestes teories, atès que interrelaciona el liberalisme i el nacionalisme.

A diferència de Rawls, i tot i apreciar les seves aportacions a la concepció del liberalisme individualista per aconseguir una major igualtat entre els ciutadans i una representació més adequada de les comunitats polítiques, em semblava que les relacions d'autoritat havien de replantejar-se principalment en termes de pluralisme nacional. Segons la meua visió del món, aquest és el primer element que defineix l'Estat, sense el qual les societats no podrien desenvolupar tot el seu potencial i farien encara més il·legítimes les seves accions.

Per tant, tot no es pot reduir a l'individu, sinó que s'ha de pensar en termes d'un equilibri just entre les voluntats individuals i els projectes de caràcter comunitari. Es tracta, com suggereix Joseph Yvon Thériault (2019) en *Sept leçons du cosmopolitisme: agir politique et imaginaire démocratique*, de la necessitat de l'individu de pertànyer a una societat i evolucionar-hi. D'aquí neix la urgència de respectar el principi d'igualtat entre els socis polítics en l'origen del pacte federatiu.

Devem al jurista Christophe Parent una de les anàlisis més encertades de l'Estat federal multinacional. En *Le concept d'État fédéral multinational: essai sur l'union des peuples*, l'autor assenyala encertadament:

Només l'existència de territoris amb identitat pròpia permet consagrar les identitats nacionals. Aquesta autonomia territorial permet que es reforcin els drets col·lectius d'una nació sobre la seva llengua i cultura, de manera que la seguretat lingüística i cultural que ofereix el territori preserva l'equilibri d'una nació que s'ha convertit en una minoria nacional i en una majoria federada. D'aquesta manera,

⁹ Michel Seymour va continuar el treball de Rawls amb la transposició dels conceptes utilitzats per aquest darrer en l'elaboració d'una teoria liberal dels drets individuals per a l'establiment d'una teoria liberal dels drets col·lectius. Vegeu Michel Seymour 2017.

l'Estat multinacional afirma el principi d'un pacte entre nacions iguals i no la simple tolerància envers una minoria nacional. En resum, l'Estat multinacional reconeix un marc col·lectiu basat en la igualtat dels seus membres constituents i no en un principi de reconeixement de la diferència nacional¹⁰ (Parent 2011, p. 79).

Per tant, és important que les comunitats nacionals sentin que viuen una experiència col·lectiva comuna i desitgin prolongar aquest projecte de co-construcció de la identitat a llarg termini. Aquest projecte es materialitzarà encara més fàcilment si els membres de la comunitat política comparteixen una història i una memòria¹¹. El federalisme té un gran potencial que permet considerar aquesta situació de posada en comú de recursos a partir d'una base territorial definida. Això va fer que Will Kymlicka digués a mitjan anys noranta del segle passat que la realitat fonamental de la vida política al Canadà, des del segle XVII, ha estat la coexistència de diferents grups nacionals en un mateix territori: els pobles autòctons, els francesos i els anglesos. Molts episodis determinants de la història política canadense s'han centrat en l'intent de renegociar la relació entre aquests grups nacionals. No obstant això, aquestes relacions representen actualment les amenaces més greus per a l'estabilitat del país (Kymlicka (2003 [1998], p. 209).

Aquestes paraules de Kymlicka no han perdut rellevància dues dècades després de la seva publicació en la versió original en anglès en el 1998. El sentiment d'urgència —analitzat per Guy Laforest en la mateixa època (Laforest 1995)— s'ha esvaït gradualment des de llavors en els organismes federals i provincials del Canadà, sense que el Quebec hagi donat, gairebé quaranta anys després, la seua aprovació a la repatriació de la Constitució canadense que se li va imposar el 1892.

¹⁰ N. dels T.: Les traduccions de citacions textuals són nostres, tret que s'hi indiqui qui n'és el traductor o la traductora al català.

¹¹ Els treballs de Jacques Beauchemin (2002; 2011) i Jocelyn Létourneau (2000) recolzen aquesta afirmació, tot i que ho fan des de perspectives molt diferents.

Els objectius principals del segon volum d'aquest tríptic, *L'Âge des incertitudes*, consistien a proposar als actors polítics que d'entrada pensaren en les relacions intercomunitàries en termes de representació igualitària i no en termes de relacions de poder. En altres paraules, l'objectiu era imaginar formes en què persones de les comunitats polítiques minoritàries poguessin tenir les mateixes possibilitats de realitzar-se que els seus compatriotes del grup nacional dominant.

Cada nació té característiques específiques i reuneix grups i individus amb identitats múltiples. Com podem assegurar que cadascuna d'aquestes realitats sociològiques pugui tenir veu en l'establiment de polítiques públiques, en l'adopció de decisions socials i en la relació entre les diverses tradicions presents al territori? El repte que s'hi desprèn és gran, ja que requereix fragmentar el poder i fer-lo accessible a un major nombre de *demoi* i, alhora, permetre el desenvolupament de diversos projectes nacionals.

En *L'Âge des incertitudes* també vaig voler identificar els grans principis que permetrien configurar una teoria del federalisme que fos respectuosa amb les tradicions i que, al mateix temps, proposés un enfocament normatiu assumit o pressuposat —un enfocament massa sovint descuidat entre els practicants del federalisme. Així doncs, al llarg d'aquesta investigació he posat èmfasi simultàniament en els conceptes de sobirania compartida, cultura federal i pacte.

Gràcies a la inspiració d'autors com Gérard Bouchard, Eugénie Brouillet, Guy Laforest, José María Sauca, Ferran Requejo, Yael Tamir, Charles Taylor i James Tully trobo que és indispensable apostar per concepcions ètiques essencials per «fer societat» (Thériault 2007). La primera d'aquestes concepcions té relació amb «el sentit de la mesura» i la cerca d'un equilibri just entre les diferents parts implicades en el pacte federal. Dit d'una altra manera, es tracta de vetllar per tal que les relacions intercomunitàries estiguin dictades per la voluntat de donar a cadascun dels socis del pacte federatiu els poders essencials per a la seva plena realització.

La segona d'aquestes concepcions és crear un clima favorable per a l'establiment de relacions socials basades en el

respecte. Aquesta condició serà més probable que es compleixi si els socis del pacte creen oportunitats de trobada de caràcter amistós. Aquests moments permeten que els actors polítics i les poblacions que representen acceptin el repte de comprometre's en lloc de lliurar-se a la ignorància mútua —una solitud— que contribuiria a empobrir les interaccions intercomunitàries i a fer desaparèixer els espais d'intercanvi tan fonamentals per a la vida en societat. La tercera i última d'aquestes concepcions es basa en la necessitat de ser hospitalaris i de crear les condicions necessàries per a la coexistència dins les agrupacions federals. En certa manera, es tracta d'encarnar autèntiques pràctiques de conciliació de nacions, cultures, forces polítiques i tradicions jurídiques.

Aquest treball enceta un debat que pretén defensar que l'establiment —tant al món occidental com a l'oriental— de models oberts al reconeixement i la potenciació de les nacions en els Estats plurinacionals és la millor via política. No es tracta tant d'establir un programa de recerca sinó més aviat de fer un balanç de la situació del pensament federal contemporani prenent com a referència l'experiència canadenca i les experiències europees, així com l'evolució de les institucions internacionals en relació amb l'afirmació del principi de sobirania compartida o cosobirania. Actualment, aquests conceptes gaudeixen d'una popularitat ferma a Europa i en diversos països federals. Així doncs, aquesta reflexió permetrà establir els fonaments a partir dels quals serà possible imaginar formes de conciliació i afirmació de les nacions que evolucionen al si de les federacions democràtiques de caràcter plurinacional.

PRESENTACIÓ DE L'OBRA

Aquest llibre es divideix en set capítols. En el capítol 1, fixaré les bases per comprendre millor l'evolució dels Estats contemporanis pel que fa a la seva relació amb els drets de les nacions minoritàries. De manera més general, avaluaré com es poden encaixar les dinàmiques socials i polítiques